

Küresel Köyün Buhranı Olarak Koronavirüs Sürecinde Dijital Gözetim Üzerine Bir Değerlendirme

An Evaluation of Digital Surveillance in the Coronavirus Process as the Depression of the Global Village

Derleme Makalesi / Review Article

Sorumlu yazar/
Corresponding author:
Nil Çokluk

ORCID: 0000-0002-2919-4000

Geliş tarihi/Received:
28.10.2021

Son revizyon teslimi/Last
revision received:
29.11.2021

Kabul tarihi/Accepted:
30.11.2021

Yayın tarihi/Published:
09.12.2021

Atıf/Citation:
Nil, Ç. & Bal, Z. E. (2021).
Küresel köyün buhranı
olarak koronavirüs sürecinde
dijital gözetim üzerine bir
değerlendirme. *İletişim ve
Diplomasi*, 6, 93-110.

doi:
10.54722/iletisimvediplomasi.1015905

Nil ÇOKLUK¹ , Zeynep Ekin BAL²

Öz

Birey ve iktidar arasındaki ilişki ilk çağlardan beri birçok farklı disiplinlinin araştırdığı bir konu olmuştur. Birey-iktidar iletişimi teknolojinin gelişimiyle birlikte gözetim, hegemonya, diktatörlük, gönüllü kulluk ve rıza gibi kavramların odağında incelenmeye başlanmıştır. Günümüzde yaşanan koronavirüs sonrasında dijitalleşmenin artmasıyla bu kavramlar daha çok tartışılmaya başlanmıştır. Koronavirüs sonrası düzende birey ve iktidar arasındaki ilişkiyi dijitalleşme ve gözetim kavramlarından hareketle tartışan bu çalışma 2019 yılında başlayıp küresel bir salgına dönüşen koronavirüs sürecinde bireylerin dijital teknolojileri kullanımının artmasıyla artan gözetimin yaratacağı sonuçları irdelemeyi amaçlamaktadır. Bir derleme çalışması özelliği taşıyan makalede koronavirüs sürecinde artan dijitalleşme gözetimi nasıl etkiler, bireyler pandemi süreciyle gönüllü bir şekilde gözetime rıza gösterir mi, pandemi döneminde yaşanan sorunlar sadece sağlık sistemiyle mi sınırlıdır yoksa toplumsal yaşamın diğer alanlarını da etkiler mi gibi sorular gözetim ve dijitalleşme bağlamında derinlemesine tartışılmaktadır. Çalışmada, güvenliği temel gereksinimi olarak gören bireylerin risk toplumunda iktidarın artan gözetimine gönüllü bir şekilde rıza gösterdiği öne sürülmektedir. Bunun yanı sıra çalışmada koronavirüsün sadece sağlık açısından sonuçlar yaratmadığı siyasi ve toplumsal açıdan da önemli sorunlara yol açtığı iddiası üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Birey-iktidar iletişimi, koronavirüs, küreselleşme, dijital gözetim, rıza

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, Hatay, Türkiye, nilcokluk@gmail.com

² Araş. Gör. Dr., İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi, Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü, İstanbul, Türkiye, zeynep.bal@istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3439-088X

ABSTRACT

Since ancient times the relationship between individuals and power has been a subject of research by many different disciplines. With the development of technology, individual-power communication has begun to be examined at some conceptual foci such as surveillance, hegemony, voluntary servitude and consent. These concepts have started to be discussed more due to the increase in digitalization after the Coronavirus pandemic. Based on Michel Foucault's analysis of power and surveillance, this study, which discusses the relationship between the individual and the power in the post-coronavirus layout, aims to examine the consequences of increased surveillance with the increase in the use of digital technologies by individuals in the Coronavirus process, which started in China in 2019 and turned into a global epidemic. As a literature review study, this article questions whether the increasing digitalization in the coronavirus process increases surveillance in general, whether individuals give voluntary consent to surveillance due to the pandemic process, whether the problems experienced during the pandemic period are limited only to the health system or also affect other areas of social life are discussed in-depth in the context of surveillance and digitalization. The study puts forward that the individuals in the risk society, who see security as their basic need, voluntarily give consent to the increased surveillance of the power. In addition, the study emphasizes that the coronavirus not only has health consequences but also gives way to important political and social consequences.

Keywords: Individual-power communication, coronavirus, globalization, digital surveillance, consent

EXTENDED ABSTRACT

Throughout the historical process, the relationship between individual and power has been considered a research subject of many different disciplines. This relationship has started to be questioned more with the change of individual-power communication with modern society. The prominence of the mind and rationalization in all areas of social life, starting with the Enlightenment, caused modern society to be questioned. The negative consequences of technological advances, especially due to technical wisdom, resulting from modernization, have started to be among the issues that many different thinkers are closely interested in. Technology, a product of the human mind, has begun to take human nature under control. The rapid development of technology has created new tools for power to keep individuals under surveillance and control and transformed the relationship between individual and power. This situation has put forward the necessity of questioning technology in terms of individual-power communication.

As a result of the rational mind, globalization has gained momentum with the development and spread of digital technologies. Risks have emerged on a global scale with the acceleration of globalization. Therefore, the risks arising in the global world have

reached a level that concerns all countries both locally and globally. This situation has legitimized the need for governments to monitor individuals at both local and global levels. The development of digital technologies has brought surveillance and control to a different dimension and has intensified the discussion that individuals voluntarily consent to this surveillance. For this reason, Michel Foucault's analysis on surveillance, which discussed the disciplinary and dominant structures applied in 17th Century Europe, has gradually gained importance. Individuals who use digital technologies with their own consent have started to give their personal information voluntarily to those in power. Especially with the development of computer technologies, the personal information can not only be stored but also combined and analyzed, allowing the power to strengthen even more.

This study, which deals with digital surveillance and control in terms of the coronavirus process, aims to examine the consequences of the government's surveillance of individuals through digital technologies. Digital surveillance has increased even more particularly after the Coronavirus process due to the fact that quarantine applications have become mandatory in daily life, and digital technologies have become dominant in all areas of life, from education to business, from shopping to daily communication. Focusing on the concepts of surveillance, voluntary servitude, globalization and risk society, this study discusses the consequences of increased surveillance in the post-coronavirus order.

In the article, which is a literature review on digital surveillance and consent in the Coronavirus process, answers are sought to questions such as: does the increasing digitalization in the Coronavirus process increase surveillance in general, do the individuals voluntarily consent to surveillance due to the pandemic process, are the problems experienced during the pandemic period are limited only to the health system or do they diffuse to the other areas of social life? From this point of view, it is attempted to extract some implications regarding the power-individual communication in the new normal that will emerge after the pandemic. In this context, the surveillance and control that increased within the Coronavirus process was analyzed and summarized with the perspectives and interpretations of different thinkers.

The study has synthesized and revealed that individuals in the risk society, who see security as their basic need, voluntarily consent to the increased surveillance of power. In addition, the study emphasizes that the coronavirus not only has health consequences but also important political and social outcomes. More important than all is that the pandemic process generates a new rationality in digital surveillance technologies and makes surveillance more legitimate than in the historical process. The penetration of this intense surveillance created by the Coronavirus process into every aspect of life within the frame of power-individual relationship, further increases the perception of individuals as data. Based on this, it is possible to talk about the possibility of surveillance reaching an uncontrollable dimension due to the presence of digitalization in all areas of life in the post-coronavirus period.

Giriş

Aydınlanma ile birlikte akla dayalı bir toplumsal düzen tasavvuru çizilmiştir. Modern bir toplum hayaliyle yola çıkan aydınlanma sonucu akıl yaşamın her alanını tahakküm altına almıştır. Bu süreçle birlikte insan ve doğanın sömürülmesi tamamen bilimsel yöntemlere dayalı bir hale gelmiştir. Özellikle internetin gelişip yaygınlaşmasıyla birlikte yeni iletişim araçları aracılığıyla dünya küresel bir köye dönüşmüştür. Akıl ve bilimin tahayyül ettiği modern toplum küreselleşmeyle sorgulanmaya başlanmıştır. Küresel düzenin getirdiği iletişim kolaylığı, zaman ve mekânın ortadan kalkması, hızın artması gibi unsurların yanı sıra küresel riskler de kendini göstermeye başlamıştır. Küresel risklerin ortaya çıkması sonucunda Alman sosyolog Ulrich Beck (2009) tarafından risk toplumu yaklaşımı ortaya konmuştur. Risk toplumuna karşı tedbirler geliştirmek ve kontrolü sağlamak amacıyla sermaye sahipleri, küresel kapitalist sistem, reklam şirketleri, teknoloji firmaları, siyasal iktidar gibi gücü elinde bulduran yapılar insan aklının bir ürünü olan teknolojik yenilikleri birer izleme sistemi olarak kullanmaya başlamıştır. Bu durum akılcılık, modernleşme ve küreselleşmenin bir sonucu olan teknolojinin birey-iktidar iletişimi bağlamında sorgulanmasına neden olmuştur. Yeni teknolojilerin gelişmesine paralel olarak “iktidar her yerdedir” diyerek iktidar ilişkilerinin tüm insan ilişkilerini kapsadığını belirten Foucault’nun disiplinci tahakküm kurmaya çalışan iktidarın gözetimi ve bireyin özgürlüğü üzerine başlattığı tartışmalar artmıştır. Foucault’nun gözetim çalışmalarının yanı sıra Orwell’in 1984 romanı iktidarın bireyi gözetimini anlatan önemli bir çalışmadır. Bu kitapta yer alan Büyük Birader adlı bürokratik yapı bireyleri yirmi dört saat gözetlemektedir. Orwell’in anlattığı karanlık toplum yapısı bireylerin düşüncelerinin dahi denetlendiği bir yapıyı betimlemektedir. Bu yapı Jean Jack Rousseau’nun (1997) “insan özgür doğar oysa her yerde zincire vurulmuştur” sözünü irdelemeyi anlamlı kılmaktadır. Doğasında özgürlük olan insanın iktidara gönüllü bir şekilde itaat etme eğilimi içinde olması iktidarın gözetimine gönüllü bir şekilde rıza göstermesine neden olmaktadır. Anamur ve Topsakal (2019, s. 42), gözetimin disiplinci iktidar açısından bir güç şeklinde kullanıldığından bahsederek, teknolojinin gelişimiyle beraber gözetimin cezalandırıcı yaklaşımından farklı bir şekilde gözetlenenler tarafından bu duruma rıza gösterildiği bir gözetimin varlığından söz etmektedir.

Gözetim olgusunun yadsınamadığı modern toplumlarda risk konusu da dikkat çeken önemli bir konudur. Modern toplumların risklerle dolu olması her geçen gün toplumların birçok hastalık, felaket gibi süreçlerle mücadele etmesini zorunlu kılmaktadır. Küreselleşmede sürekli hareket halinde olmak ve hızla yer değiştirmek bu risklerin yayılımını büyük ölçüde artırmaktadır. Küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkan karmaşık bir konu olan ‘varoluşsal emniyetsizlik’ ve güvenlik kaygıları günümüz varoluşunun diğer önemli boyutları haline gelmiştir (Bauman, 2000, s. 12). Dünya genelinde insanların risk hakkındaki fikirleri gündemde yer alan başat konular arasına girmiştir. Risk konusunun gündeme gelmesinin en temel nedeni, bireylerin seyahat etme özgürlüğünün

ve iletişim kurmasının bile ciddi riskler ortaya çıkarmasıdır. Bireyler gündelik yaşamın getirdiği bu riskleri yeniden gözden geçirmektedir (Slattery, 2015, s. 458). Kişisel güven-sizliğin küresel dünyada önemli bir korku unsuru olması bireyin güvenliğini sağlamayı vaat eden iktidara gönüllü itaatini ve boyun eğmesini sağlayabilmektedir. Bu açıdan risk ve iktidar ilişkisini de ele almak gerekmektedir. Bu doğrultuda bu çalışma 2019 yılında küresel bir salgına dönüşen koronavirüs sürecinde risk toplumu temel alınarak iktidarın teknoloji yoluyla bireyleri gözetlemesini ve bu süreçte iktidarın disiplinci tahakküm yönelimini irdelemeyi amaçlamaktadır. Literatür taramasına dayalı olarak gerçekleştirilen çalışmada, (1) koronavirüs sürecinde artan dijitalleşme ile gözetim, (2) pandemi süreciyle bireylerin gözetime rıza gösterip göstermeme durumları, (3) pandemi döneminde yaşanan sorunların sağlık sistemi dışında toplumsal ve siyasal yaşamın diğer alanlarıyla bağlantısı gibi konular üzerinden küreselleşme, gözetim, risk toplumu, dijitalleşme ve birey-iktidar iletişimi kavramları irdelenmiştir. Çalışma, modern toplumun ortaya çıkışından başlayarak küreselleşmenin sonucunda oluşan risk toplumu bağlamında koronavirüs sürecinin artırdığı ve modern toplumu düzenleme amacı taşıyan hukukun meşrulaştırdığı gözetimi, iktidar-birey iletişimi ve rıza üretimi açısından ele almasıyla önceki çalışmalardan ayrılmaktadır. Böylelikle çalışmada risk toplumunda ortaya çıkan koronavirüs salgınının sadece sağlık alanıyla sınırlı olmadığı, siyasi, psikolojik ve sosyolojik açıdan da önemli sonuçlar yarattığı öne sürülmektedir.

Küreselleşme ve Risk Toplumunun Yükselişi

Modernleşme sonucunda toplumsal yapıda meydana gelen değişimler bireyi ve toplumu geleneksel yapıdan farklılaştırmıştır. Özellikle Sanayi Devrimi'nin ardından gelen siyasal, sosyal, ekonomik ve teknolojik değişimler önceki dönemlere kıyasla çok daha hızlı ve köklü bir şekilde gerçekleşmiştir. Geniş bir alana yayılan bu değişimlerin hızlandırdığı küreselleşme birçok farklı düşünür tarafından farklı şekillerde yorumlanmıştır.

Küreselleşmenin karşılıklı bağlantılılık ortaya çıkardığını belirten yaklaşıma göre küreselleşme herkesin "aynı televizyon programlarını izlediği, aynı malları satın aldığı, aynı yiyecekleri yediği, aynı spor yıldızlarını desteklediği ve aynı ünlülerin garip davranışlarını takip ettiği bir dünyada kültürel, sosyal, ekonomik ve siyasal çeşitliliğin yok edildiği homojenleşmeyle bağlantılıdır" (Heywood, 2006, s. 186). İnsan ilişkileri bakımından yeni bir çağın başlangıcını gösteren küreselleşme, toplumları ve dünya düzenini dönüşüme uğrattırırken Sanayi Devrimi ve 19. yüzyılın küresel imparatorluklarının yarattığı derin etkinin aynısını yaratmıştır. Dünyayı dönüştüren küreselleşme karmaşık, çok yönlü ve düzensizdir. Uzun bir geçmişe sahip olmasına rağmen küreselleşme bugün hem ölçek hem de biçim bakımından farklı bir boyuta ulaşmıştır (Held et al., 2009, ss. 74-75). Francis Fukuyama'nın tarihin sonunu ilan etmesini eleştiren Paul Virilio, tarihin sonunun değil, coğrafyanın sonunun geldiğini söylemenin mümkün olduğunu öne

sürmüştür. Coğrafi sınırların gerçek dünyada varlığını savunmasının giderek güçleştiği üzerinde duran Virilio, mesafelerin artık bir sorun olmaktan çıktığı üzerinde durmuştur (akt. Bauman, 2000, ss. 19-20). Hareketlilik üzerine kurulmuş küresel düzende her şey değişmelidir. Her şey durmadan akıp gitmelidir. Çünkü hareketsizlik küreselleşen dünyada pek de gerçekçi değildir. Bu hareketliliği etkileyen önemli bir unsur kitle iletişim araçlarının gelişimi olmuştur. Kitle iletişim araçlarının gelişip yaygınlaşmasıyla zaman ve mekân anlayışı ortadan kalkmış, sınırsız bir iletişim ortaya çıkmıştır. Bu durum küreselleşmenin hız kazanmasında büyük bir öneme sahip olmuş, birey ve toplum üzerinde olumlu ve olumsuz etkiler yaratmıştır.

18. yüzyıldan itibaren gittikçe yükselen belirsizlik, risk ve korku unsurlarının kendini hissettirdiği küresel düzende ekolojik sorunlar, küresel salgın hastalıklar, nükleer riskler, toplumsal güvenin yok olması ve geleceğin belirsiz olması gibi konular yaşamın gittikçe riskli ve öngörülemez olduğu fikrini güçlendirmektedir (Tekin, 2020). Küreselleşmenin en temel anlamını dünyadaki meselelerin öngörülemez ve başına buyruk doğası oluşturmaktadır. Diğer bir ifadeyle, bir merkezin veya bir kontrol masasının olmamasıdır. Bauman (2000, s. 69) küreselleşmenin Jowitt'in 'yeni dünya düzensizliğinin' bir başka adı olduğunu öne sürmüştür.

Sanayi toplumuyla birlikte insan doğanın kontrolünü ele geçirmiş ve yaşam alanı üzerinde büyük ölçüde hâkimiyet kurmuştur. İnsan selleri önlemek amacıyla setler inşa ederek, yiyeceklerini yetiştirerek, hastalıkları en aza indirmek ve hastalıklardan kurtulmak için tedaviler geliştirerek doğal felaketlerle mücadele etmiştir. Bugünün dünyasında insan sadece doğa üzerinde gücünü artırmamış aynı zamanda doğal yaşamın kontrolü üzerinde de hâkimiyet kurmaya çalışmıştır. Böylelikle insan kendi dünyasını yok etme riskini kendisi yaratmıştır (Slattery, 2015, s. 455). Bu durum risk toplumunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Risk toplumu kuramını ortaya koyan Ulrich Beck (2009, s. 561) riski "modernleşmenin yol açtığı ve yarattığı tehlikeler ve güvensizliklerle sistematik bir ilişki içinde olmak" olarak tanımlamıştır.

Gelişmiş modern toplumlar risklerin sosyal üretimine sistematik bir şekilde eşlik etmektedir (Beck, 2009, s. 558). Riskler geçmişteki tehlikelerin aksine modernleşmenin tehditkâr kuvveti ve bunun belirsizliğinin küreselleşmesi ile ilişkili olan sonuçlardır (Beck, 2009, s. 561). Modern hayatın bir sonucu olan riskler üzerine fikir yürütmek ve onları değerlendirme kapasitesi bireysel karar alabilen yeni bir sosyal yurttaş biçimi ortaya çıkarmaktadır. Riskler sadece modern toplumun bir icadı değildir. Yeni ülke ve kıtalar bulmak amacıyla yola koyulan Columbus yola çıkarken riskleri göz önüne alarak yolcuğuna çıkmıştır. Ancak Columbus'un kabul ettiği riskler nükleer füzyon ya da radyoaktif atıkların depolanmasından doğan tüm dünyayı tehdit eden küresel riskler değil, kişisel risklerdi (Beck, 2009, s. 560). Bugünün dünyasında risklerin ortaya çıkardığı tahribat kişileri etkilemekten ziyade tüm toplumları, tüm toplulukları, tüm toplumsal sınıf ve katmanları küresel düzeyde etkilemektedir.

Küresel düzenin yarattığı risk toplumunda yaşayan birey, özgür görüldüğü bir asırda psikolojik ve maddi açıdan çok daha fazla çaresiz bir konumdadır. Kendi hayatının ve çevresindeki dünyanın kontrolünü elinde tutamayan birey hayatta kalmak için daha disiplinli ve daha kontrollü bir hale gelmelidir (Slattery, 2015, s. 456). Bu durum bireylerin iktidar tarafından daha çok denetlenmesi durumunu ortaya çıkarmaktadır. Kendi hayatının kontrolünü elinde tutamayan ve riskleri kontrol edemeyen bireyin iktidara gönüllü bir şekilde daha ılımlı ve makul davranması beklenmektedir.

Koronavirüs Sürecinde Dijital İletişim

Endüstri veriminin artışı, düşünsel ve maddi varlığın çoğalıp birikim oluşturduğu ve ticaretin yaygınlaştığı geçen yüzyılda toplumun her alanında gözlenen gelişme, tartışılmadan kabul edilmiştir. Bilimsel buluşlarla insan doğaya daha da hâkim bir hale gelmiş ve üretimin hızla artması olumlanmıştır. Bu dönemde bilginin artması Batı dünyasını derin bir iyimserliğe büründürmüştür. Ancak bugün bu iyimser bakış açısı ciddi bir sarsıntı geçirmiştir (Childe, 2010, s. 9). Doğayı büyük ölçüde kontrol altına aldığını düşünen insan küresel köyü buhrana sokan koronavirüs sonucunda bir bilinmezle karşı karşıya kalmıştır. Bu bilinmez hem bireyi hem de toplumu hızlı bir dönüşümün içerisine sokmuştur. Hayatın her alanında varlık gösteren dijital teknolojiler karantina uygulamaları nedeniyle bu süreçte her alanda baskın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Eğitimde, tıpta ve yaşamın birçok alanında hayat kalitesini yükseltmesine rağmen dijital ortamların yaşamın her alanına yayılmasıyla kişisel verilerin depolanması dolayısıyla gözetimin artması söz konusudur.

Bugün insanın hayatında yer alan telefon, radyo, televizyon, elektronik iletişim hızla gelişmektedir. Kullanımı hızla artan teknolojilerin olduğu bu dünyada yaşayan bireyler açısından iletişimin ve ulaşımın önceki yüzyıllarda yavaş ilerlemesi anlaşılması zor bir fenomendir. 18. yüzyılda Avrupa'da ulaşım ve iletişim araçlarının gelişimi dünya tarihinde gelişmiş sistemlere sahip imparatorluklarda bile önceki çağlardaki gibi yavaş olmuştur. Örneğin, çok daha önceki çağlarda yaşayan Sezar'ın Roma'dan Paris'e geldiği süre hemen hemen Napolyon'un geldiği süreye yakındır. Morse'un elektromanyetik telgrafı 1844 yılında ilk defa Baltimore ve Washington D.C. arasında başarılı bir şekilde kullanılmasıyla iletişim ve ulaşım birbirinden ayrılmıştır. Telgrafı kullanan Morse 'Tanrı ne yaptı?' mesajını yollamış ve bu şekilde bilgiyi iletmede yepyeni bir çağın başlamasını sağlamıştır (Giddens, 2001, s. 129). İletişim teknolojilerinde yaşanan bu gelişmenin ardından internet devrimiyle birlikte küresel dünya hızlı bir değişimin içerisine girerek daha entegre bir hale gelmiştir.

Siyasi partilerden ziyade mühendisler tarafından yönlendirilen internet devrimi dünyayı 1990'lardan bu yana birçok etkenden daha fazla değiştirmiştir (Harari, 2020, s. 23). Böylelikle iletişim teknolojilerinin gündelik hayatın içerisinde yer alması

hızlanmıştır. Ayrıca bu dönemden sonra geçmişteki yavaş değişimin aksine dünya teknolojik alanda hızlı bir dönüşüme girmiştir. Bu hızlı dönüşüm küreselleşme sürecini hızlandırmış dünyayı küresel bir köye dönüştürmüştür. Dünyanın hızla gelişen teknolojiler sayesinde küresel köye dönüşmesinin zaman ve mekânın ortadan kalkması gibi olumlu yanlarının yanı sıra küresel risk ve sorunları da beraberinde getirdiği söylenebilir. 21. yüzyılda ortaya çıkan ve hızla yayılarak küresel boyutlara ulaşan koronavirüs sonucunda artan gözetimle bireylerin dijital ortamlardaki tüm hareketlerini izleyebilen ve yönetebilen yapıları ifade eden dijital diktatörlükler bu sorunlardan bazılarıdır.

Yeni teknolojilerin inşası bütüncüllük ve kapsamlılığa doğru evrilirken geçmişte olduğu gibi bir doğa deneyimi söz konusu değildir. McLuhan'a göre yalnızca bir deri basıncından ibaret olmayan ve tüm duyguların aynı anda kavrandığı bir tür dokunsallık olan temas kaybolacaktır. McLuhan doğanın bir deneyim şeklinde yitirilmesi halinde doğal yasaların mihenk taşı olan dengenin yitireceğini de belirtmiştir (McLuhan, 2001, s. 157). Koronavirüsle ortaya çıkan buhran insanın doğaya dönmesinin ve dokunsallığın insan doğası açısından önemini anlaşılmasını sağlamıştır. Bu süreçte küreselleşmenin getirdiği düzenle aydınlanma fikrinin ve rasyonelleşmenin bir sonucu olarak doğadan kopan ve doğayı tamamen bir sömürü unsuru olarak gören insan hayatta kalmak için doğanın ve insan iletişimin önemini bir kez daha kavramıştır.

Robotsu bir geleceğe doğru yönlendirilen insanın bilincinin uzantıları teknoloji yoluyla kendini dünyaya yansıtmaktadır. Diğer bir ifadeyle insanın doğası büyük bir hızla küresel duyarlılığın oluşmasına ve hiçbir gizliliğin kalmayacağı enformasyon sistemlerine dönüştürülmektedir (Powers, 2001, s. 10). Bilgi teknolojilerindeki ilerlemeyle veri toplamanın kolaylaşmasının yanı sıra toplanan bu veriler analiz edilebilmektedir. Kredi kartı ile alışveriş yapma, telefonla görüşme, dijital mecraları kullanma ve diğer kayıtla tek teknolojileriyle yurttaşların gündelik yaşamına dair tüm veriler bilgisayarların belleğine kayıtlanmaktadır. Bu durum hızla yaygınlaşan internet teknolojisinin sağladığı olanaklarla gözetimin artmasına neden olmuştur (Bozkurt, 2000).

Radyo, televizyon, internet, uydu ve dijital teknolojilerin artan bir hızla yayılması anında iletişimi olanaklı kılmasıyla birlikte koronavirüs süresince küresel boyutlarda eğitimin, iş hayatının, alışverişin, eğlencenin dijital teknolojiler aracılığıyla gerçekleştirilmesi bireylerin tüm verilerinin enformasyon sistemlerine dönüştürülmesi durumunu ortaya çıkarmıştır. Modern bilimin ve teknolojinin sunduğu olanaklar aracılığıyla daha çok bilgi edinilebilmesine rağmen kitle iletişim teknolojileri ve internetle iletişim kurulması bireyin kontrolünü azaltmaktadır. Çünkü dijital ortamlarda bireylerin bıraktığı tüm dijital izler depolanabilmekte gerektiğinde tekrar kullanılabilir. Koronavirüs süresince bu teknolojilerin yaşamın her alanının merkezine oturmasıyla bireylerin kendi iletişimleri üzerindeki kontrolü zorunlu olarak azalmış, iktidarın ve teknolojik sistemleri elinde bulunduran şirketlerin etkisini artırmıştır.

Koronavirüs salgınının kısa sürede küresel boyutlara ulaşması hem bireysel hem toplumsal hem de küresel ölçekte değişimleri dolayısıyla sorgulamaları da beraberinde getirmiştir. Tarihsel süreç içerisinde kara veba, çiçek hastalığı, İspanyol nezlesi gibi salgın hastalıklar sonucunda kitlesel ölümler gerçekleşmiştir. İnsanın bilimsel yöntem ve araçsal akılla dünyayı tahakküm altına aldığı düşüncesi yıkıma uğramıştır. Çünkü virüsün hızlı bir şekilde yayılması ve tedavi yönteminin olmayışı hastalık üzerindeki denetim ve kontrolü azaltmıştır. Sağlık alanında ciddi belirsizlikler yaratan koronavirüsün sosyal temasla hızla yayılması sonucunda gündelik yaşam pratikleri dijital alana taşınmıştır. Gündelik yaşamın içinde büyük ölçüde yer alan yeni iletişim teknolojileri koronavirüs süresince eğitimden iş hayatına, sosyal hayattan siyasete, pazarlamaya kadar birçok alanın dijital ortama taşınmasına olanak sağlamıştır. Bu durum koronavirüs öncesinde hızla gelişen dijital dönüşümün daha da hızlanmasına ve yaşamın her alanında hâkim olmasına yol açmıştır. Dijital teknolojilerin hayatın her alanında baskın araçlar olmasıyla bireyin bu ortamlarda özgür olup olmadığı sorunu iktidar-birey iletişimi ve gözetim açısından daha derinden tartışılmaya başlanmıştır.

Cezalandırıcı Toplumdan Disipline Edici Topluma Geçiş ve Değişen Denetim Biçimi

Küresel sistemin farklı bir boyuta ulaşmasına imkân veren yeni teknolojilerle insanların verileri sürekli ve düzenli bir şekilde kayıtları hale gelmiştir. Gündelik yaşamın her alanında kullanılan çipli kartlar, parmak izi okuma, iris okuma gibi yeni gözetim teknolojileri iktidarın bireyle olan iletişim biçimini değiştirmiştir. Kişisel bilgilerin gündelik yaşamda dijital izleri kayıtlaması insanların her faaliyetinin gözetim altında tutulmasına imkân vermektedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin devletin yurttaşlarını kontrol edip gözetim altında tutmasını kolaylaştırmasının yanı sıra bireylerin teknolojik yenilikleri kullanmaya gönüllü olması gözetim ve denetimi kolaylaştırmaktadır.

Bireylerin temelde doğadan öğrenmek istedikleri şey doğayı ve insanları tamamiyle egemenlik altında tutmak amacıyla doğayı nasıl kullanacaklarıdır (Adorno & Horkheimer, 2010, s. 20). Herbert Marcuse Tek Boyutlu İnsan (2015) adlı kitabında aydınlanmanın bir sonucu olan modern toplumla birlikte doğanın ve bilimin teknoloji aracılığıyla egemenlik altında tutulduğunu söylemiştir. Bu durum insanların egemenlik altında tutulmasının yeni bir biçimini ortaya çıkarmaktadır. Artık doğa ve insan rasyonel ve bilimsel bir şekilde sömürülmektedir. İleri sanayi toplumuna geçilmesiyle teknik akıl kabul gören tek akıl olarak kendini göstermektedir. Araçsal akıl değerlerin karşısında tamamıyla tarafsız kabul edilmişse de temelde teknik ilerlemenin 'tek boyutlu dünyasını' ana değer olarak korumaya çalışmaktadır (Marcuse, 2015).

Ahmet Faruk Çeçen (2021, s. 451) gözetimin istihbarat sağlamaktan denetime ve kapitalist pazarlama mantığına kadar farklı amaçlarla kullanıldığını belirterek dijital ortamlarda gerçekleştirilen gözetimin günümüzde elitlerin en ciddi hegemonya kurma aracı haline geldiğini öne sürmektedir. Anthony Giddens gözetim ve gözetlemenin birbirinden farklı iki anlamı olduğu üzerinde durmuştur. Bunların birincisi şifrelenmiş bilgi birikimi anlamına gelirken ikinci anlamı ise iktidar olan kişilerin bireylerin hareketlerini izlemesidir. Giddens ilk tanımda bireylerin nesnelere olarak ele alınmasını ve kodlanmasını ifade etmektedir. Giddens toplanan bilgilerin basit bir bilgi toplama işleminden de öte nitelikli bir bilgi depolama işlemi olduğunu vurgulamaktadır. Çünkü depolanan bilgi sınıflama ve ayırt etme işlemi de içermektedir (Giddens, 2008, s. 24). Bilginin taşıyıcısı olan yeni teknolojilerin hız seviyesinin ve şehirleşmenin artması, endüstrileşme gibi gelişmelerin yaşanması güçlü bir siyasi iktidarı gerekli kılmıştır. Kamu düzeninin sağlanması için iktidar bilgiyi depolama, sınıflama ve ayırt etme gibi işlemleri kullanmakta ve toplumsal düzeni bu şekilde sağlamayı amaçlamaktadır.

Topluma egemen olan ve bireyler hakkındaki verileri elinde bulundurmaya isteyen modern devlet, iktidar ve bilgi arasında bir ilişki olduğu tartışmasını derinleştirmiştir. İktidar olmak bilgiye sahip olmayı gerekli kılmaktadır. İktidarlar bu bilgiye sahip olmak için toplumu gözetim altında tutarak bireyleri kontrol etmektedir. Bu durum toplumu disipline edici bir yapıyı da ortaya çıkarmaktadır (Arslantaş-Toktaş et al., 2012, s. 22). Kitleleri kontrol altında tutmak amacıyla iktidarın kullandığı en önemli araçlardan biri olarak varlık gösteren gözetimin ilk sistematik yapısını Jeremy Bentham 18. yüzyılda tasarlamıştır. Bentham'ın (2016) ortaya koyduğu panoptikon adlı yapı yalnızca bir mimari tasarım olarak değerlendirilmişse de modern gözetim kültürünün temelini oluşturmaktadır. Panoptikon ile disiplinin sağlanması için yapı içerisinde insanların her an gözetim altında kalması ve bu düşünceyi içselleştirmesi fikri ortaya çıkmıştır. Panoptikonları silindirik bir yapı olarak tasarlayan Bentham bunların çevresinde koğu/odaların ve tam ortasında bir gözetim kulesinin bulunduğu bir mimari yapı tasarlamıştır. Panoptikonların tam ortasında bulunan gözetleme kulesi bütün hücreleri görebildiği halde kulenin içi görülememektedir. Bu tasarımda önemli olan durum bireyin izlenip izlenmediğini bilmemesi fikridir.

Jeremy Bentham'ın bu fikri temelde bir hapisane olarak tasarlanmış olsa da Bentham panoptikon modelini hastane, okul ve akıl hastaneleri gibi yerlere uygulamayı da düşünmüştür. Ancak birçok düşünür tarafından baskıcı gaddarca, totaliter rejimin önünü açıcı bir fikir olarak kabul edilmiş ve eleştirilmiştir (Foucault, 1992, ss. 250-252). Gözetim konusunu detaylı bir şekilde ele alıp analiz eden düşünür, Michel Foucault olmuştur. Bentham'ın panoptikon metaforunu kullanan Foucault, gözetimi toplum genelinde uygulanan disiplinci tahakküm açısından irdelemiştir. Modern toplumu disiplin toplumu olarak tanımlayan Foucault'nun analizleri gözetimin merkezi öneme sahip bir alan olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır. Foucault'a göre (2015, s. 224):

“Panoptikon, aslında, bir toplum ve bir iktidar türünün ütopyasıdır.” Görünürlüğün bir tuzak olduğunu belirten Foucault, panoptikonda mahkumun görüldüğünü fakat kendisini gözleyeni görmediğini belirtmektedir. Bu durum bireyi bilginin nesnesi haline getirirken iletişimin öznesi olmasını engellemektedir (Foucault, 1992, s. 253). Foucault’ya göre, aydınlanma ile birlikte özgürlüğün yanı sıra disiplinler de keşfedilmiş, modern toplum gözetim ve disiplinin varlık gösterdiği bir toplum yapısına bürünmüştür. Hapishanenin Doğuşu (1992, s. 181) adlı eserinde Roma modelini özgürlük ve disiplin açısından ele alan Foucault, bu modelin cumhuriyetçi çehresi altında özgürlük şemasıyken, askeri yapısı altında ise disiplinin ideal şeması olduğunu belirtmiştir. Büyük Kapatılma’dan söz eden Foucault hastaların hastaneye, delilerin tımarhaneye, suçluların cezaevlerine kapatıldığı bir yapıdan bahsetmektedir. Bu yapının bireyleri kurumların içerisinde kaybolmak üzere şablonlaştırıldığını belirten Foucault bir tür modernizm eleştirisi yapmaktadır. O’na göre aydınlanma bir ‘Büyük Kapatılma’ya neden olmaktadır (Keskin, 2015).

Citton, Foucault’nun panoptikon okuması yaparken her türlü gözetimin bireyi büyük engizitörlerin bakışına maruz bıraktığını öne sürdüğünü belirtmektedir. Foucault bu durumun hükümlüleri izleyen gardiyan için, üretici performansını ölçülebilir kılmakla yükümlü yönetsel prosedürler için, insanların faaliyetlerini bildiren, kayıt altına alan kameralar kredi kartları, yol radarları ve diğer bilişsel çerezler için geçerli olduğunu söylemektedir (Citton, 2016, s. 98). Diğer bir ifadeyle Foucault gözetimin toplumsal yaşamın her alanında hüküm sürdüğünü belirtmektedir. Bu durum bireyin gözetim toplumu içerisinde yaşamasını zorunlu kılmaktadır.

Gözetim toplumu kavramını ortaya koyan Gary T. Marx (2015) bilgisayar teknolojisiyle merkezi denetimin önündeki engellerin yıkıldığını belirtmektedir. Yeni teknolojilerin gelişmesiyle gözetim potansiyeli sürekli artmaktadır. Kişisel bilgilerin kayıtlanması, analiz edilmesi kamusal ve özel alan arasındaki geçişkenliği artırmaktadır. Gözetim toplumunda yaşamın her aşamasının sistematik bir biçimde kayıtlanması doğal bir süreç olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Bu durum devletin bireylerin verilerini kayıtlaması için özel bir çaba gerektirmemesini bireylerin bütün verilerin bir araya toplandığı sisteme dâhil olmayı gönüllü bir şekilde talep etmesi durumunu ortaya çıkarmıştır (Arslantaş-Toktaş et al., 2012, s. 15). Böylece birey iktidarın ve teknoloji şirketlerinin herhangi bir baskıya gereksinim duymadan gönüllü bir şekilde bilgiye egemen olmasına, dolayısıyla denetim ve disiplini sağlayarak güçlenmesine yardımcı olmaktadır.

Fransız felsefeci Boetie (2016, s. 48), halkın gönüllülükten vazgeçmesinin iktidarın gücünü yok edeceğini söylerken, tüm iktidarların kendini dayandıracağı gönüllü bir kulluğa ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir. “İktidarı yaratan da ona güç kazandıran da bekasını sağlayan da ve hatta yeri geldiğinde onu devirecek olan da bu gönüllü kullardır, yani halktır” (Altunkaynak, 2016, s. 17). İnsanların güvenliğinin sağlanması için

mahremiyetlerinden vazgeçtiğini belirten David Lyon (2006, s. 35) bireylerin güvenlik için verilerinin kayıtlanmasına rıza gösterdiklerini belirtmektedir. Bu durum da gönüllü olarak bilgiyi paylaşan bireylerin kolayca gözetim ve denetim altında tutulmasına imkan vermektedir. Diğer bir deyişle, iktidar ve teknoloji şirketleri gözetimi bireylerin rızası doğrultusunda yapabilmektedir.

Koronavirüs Sürecinde İktidar, Gözetim ve Gönüllü Kullanım Yükselişi

Tarihsel süreç boyunca salgın hastalık dönemlerinde iktidarlar kitleleri kontrol ederek bu dönemlerde sorunu çözmek amacıyla siyasal çözümler üretmişlerdir. Salgın hastalıkların yayılmasını önlemek amacıyla iktidarlar bireyleri kontrol altında tutabilecekleri yöntemleri tercih etmişlerdir. Bu dönemlerde iktidar toplum sağlığını korumak için bireyler üzerindeki denetim ve gözetimi artırmıştır. Bu durum iktidar-birey iletişimini de şekillendirmektedir. Özellikle dijitalleşen küresel dünyanın yaşadığı önemli bir kriz olan koronavirüs salgınının ortaya çıkması iktidarların bireyler üzerinde kurduğu denetim ve gözetimi, teknoloji şirketlerinin gözetim sürecindeki pozisyonunu sorgulamayı gerekli hale getirmiştir. Koronavirüsün çok hızlı yayılması ve öldürücü olması nedeniyle sağlık uygulamaları birçok ülkede zorunlu hale gelmiş, böylelikle gözetim artmıştır. Denetimi ve düzenlemeyi ortaya çıkaran bu durum hem salgının kontrol altına alınmasını hem de bireylerin iktidara gönüllü rıza göstermesini sağlamaktadır.

Ferda Keskin (2020, s. 660) sorunun sadece koronavirüs sürecinin karantina, gözetleme ve cezalandırma tekniklerine dönüşmesi veya bu tekniklerle iktidarın ihtiyaç duyduğu veriyi toplaması olmadığını belirtmektedir. Bunun yanı sıra Keskin, akıllı telefonlara yüklenmesini istenen uygulamalardan bedenlere çip takmaya uzanan gelişen teknolojiyle beslenen insanın tüm varlığını kuşatan mekanizmaların dijital iktidarın ihtiyaç duyduğu güvenlik tertibatları için kullanıyor olmasının da bir sorun olduğu üzerinde durmaktadır.

21. yüzyılda yaşanan en büyük küresel krizlerden biri olan koronavirüs çok kısa sürede geniş bir alana yayılmıştır. Virüsün kontrol edilememesi nedeniyle tarihsel süreçte olduğu gibi dünya genelinde iktidarlar gözetim ve denetim ile toplum sağlığını ve düzenini korumaya yönelmişlerdir. Dijital teknolojilerin yaşamın her alanını kuşatması nedeniyle pandemi sürecinde toplum sağlığını korumak için kişisel verilerin toplanabilmesi, depolanabilmesi ve işlenmesi konusunda bireylerin gönüllü bir şekilde bu duruma rıza göstermesi iktidarların kişisel verileri toplamasını ve kitlesel gözetimi daha meşru bir hale getirmiştir. Aynı zamanda koronavirüs sürecinde bireylerin çok fazla teknoloji kullanmasıyla teknoloji şirketlerinin kaydettiği veriler de doğal olarak artmıştır. Bu durum özgürlük ve mahremiyet sorunlarının artmasına neden olurken teknoloji şirketleri ekseninde dijital diktatörlüklerin ortaya çıkmasına yol açabilir.

Byung-Chul Han (2020) 17. yüzyılda Avrupa'da veba salgınına karşı alınan disiplinci önlemleri göz önünde bulundurarak Foucault'nun disiplinci iktidar üzerine analizler sunduğunu belirterek 17. ve 18. yüzyıllardaki Avrupa'nın bugünkü Çin olduğunu öne sürmektedir. Çin'in dijital disiplinci bir toplum yarattığını söyleyen Byung-Chul Han gündelik yaşamın her anının gözlendiğini dile getirmektedir. Dijitalleşen pandemi mücadelesinde sadece bulaşıcı hastalık uzmanları değil, bilişimciler ve büyük veri uzmanları da yer almaktadır. Bireylerin virüsle mücadele kapsamında tek tek izlendiğini belirten Byung-Chul Han özgürlüğü rızaya çeviren bir diyalektiğe tanık olduğunu söylemektedir. Çin'nin yanı sıra Amerika'da da dijital gözetim sistemlerinin kullanıldığından bahsetmek mümkündür. National Security Agency (NSA) Google ve Facebook gibi teknoloji şirketlerinin sistemlerine Prizma adlı yazılım ile erişebilmektedir. Böylelikle kullanıcı bilgilerinin tamamına erişebilmektedir. Aust ve Amman (2019, s. 9) internetin casuslarla dolu olduğunu sadece NSA, İngiliz Government Communications Headquarters (GCHQ) veya Bundesnachrichtendienst (BND) adlı gizli servisin casuslarının değil, Google ve Facebook gibi teknoloji şirketlerinin verileri düzenli şekilde kaydeden casusları olduğunu söylemektedir.

Koronavirüs sonrası süreçte birçok ülkede hem dijital hem de analog totaliter gözetim yöntemlerinin kullanımı artmıştır. 'Dijital el sıkışma', 'kayıt altına alınan karşılaşmalar', 'koronavirüs yakında' (Corona Nearby), Corona-App gibi yeni uygulamalar hızlıca geliştirilmiştir. Bu dijital uygulamalardan elde edilen veriler sadece virüsü değil, bireylerin birbiriyle temasını da izleyerek kontrol ve denetim olanağı sağlamıştır. Teknoloji yeni vaka bildirimini yapma olanağının yanı sıra güncellemelere de olanak sağlamıştır. Bunun yanı sıra enfekte olmuş biri ile karşılaşıldığında cep telefonu insanları uyarmaktadır. Bu durum yurttaşların hareketli profillerinin çıkarılmasına da olanak yaratmaktadır. Bu uygulamaların çoğunluğu verileri, bireylerin gönüllü bir şekilde verilerini paylaşması, kişisel bilgilerin korunması ve özel yaşama saygı ilkesi çerçevesinde depolamaktadır (Polat, 2020). Bu uygulamalar test yaptıran teşhis konan bireyler hakkında doğru bilgi verirken hızlı bir şekilde yayılım gösteren ve sadece taşıyıcı durumda semptom göstermeyen bireyler hakkında bilgi vermekten ziyade toplumsal yaşamı kontrol altında tutmayı sağlamaktadır. En önemlisi de hayatta kalmaya çalışan ve güvenlik ihtiyacı olan bireyler bu duruma gönüllü bir şekilde rıza göstermektedir.

Yuval Noah Harari, Financial Times'ta yer alan 'The World After Koronavirüs' (2020a) adlı makalesinde pandemi sürecinin gözetim tarihinde önemli dönüm noktalarından biri olabileceğini belirtmektedir. Deri üstündeki gözetimden deri altı gözetime (Under-the-skin surveillance) geçildiğini vurgulayan Harari, dijital gözetimi otoriter kabul eden iktidarların da toplum sağlığı gerekçesiyle bu teknolojilerin kullanımının normalleştirildiğini belirtmektedir. Buradan hareketle dijital kitlesel gözetimin koronavirüs sürecinde toplum sağlığı açısından faydalar sunacağını söylemek mümkündür. Ancak bu durum iktidarın denetimini arttırabilir ve daha çok veri kayıtlayan teknoloji şirketlerinin dijital diktatörlükler yaratmasına neden olabilir.

Tartışma ve Sonuç

İlk çağlardan itibaren birey-iktidar ilişkisi birçok farklı düşünür tarafından farklı şekillerde açıklanmaya çalışılmıştır. Aydınlanmanın bir sonucu olarak ortaya çıkan modern toplumda yaşanan keskin dönüşümlerle birey-iktidar iletişimi sosyal bilimlerin araştırdığı önemli konular arasında yer almaya devam etmiştir. Akli ön plana çıkaran aydınlanmanın sonucunda hayatın her alanının giderek rasyonelleşmesi iktidarın bireyleri kontrol etmek için yeni araç ve yöntemler bulmasına neden olmuştur. Özellikle teknik aklın önemli bir sonucu olan teknolojinin gelişmesi kapitalist sistemle birlikte ortaya çıkan sermaye grupları, reklam ve teknoloji şirketleri gibi güç odaklarının bireyleri gözetlemesi için yeni olanaklar sunmuştur. Özellikle sanayi toplumunun temeli olan teknolojik rasyonalite insanı özgür doğasından uzaklaştırmış teknoloji şirketlerinin oluşturduğu dijital iktidar tarafından gözetlenmesini kolaylaştırarak birey-iktidar iletişimini dönüştürerek iktidarın hâkimiyetini artırmıştır. Dijital teknolojilerin hızla gelişimi dijital iktidarın bireyleri gözetim ve denetim altında tutması için yeni araçlar ortaya çıkarmış birey ve iktidar ilişkisini dönüşüme uğratmıştır. Bu durum teknolojinin birey-iktidar iletişimi açısından sorgulanması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

Küreselleşmenin ortaya çıkardığı postmodern toplum bireyin soyutlanmasına ve korumasız kalmasına neden olmuştur. Küreselleşmenin yarattığı dünyada toplumsal krizler bireysel krizler olarak kendini göstermeye başlamış, toplumsal problemler kişisel problemler şeklinde algılanmıştır (Slattery, 2015, s. 455). Özellikle dünyanın küresel bir hal almasıyla ortaya çıkan belirsizlikler ve tehlike unsurları toplumların varlığını tehdit eder hale gelmiştir. Bu durum egemenliğini güçlendirmek isteyen iktidarın bireylere ilişkin verileri toplama ve bireyleri kontrol altına alması için bir gerekçe oluşturmuştur. Dijital teknolojilerin yoğun ve etkili şekilde yaşamın her alanında kullanılmaya başlanmasıyla iktidarın ayrılmaz bir parçası haline gelen geleneksel gözetim yerini giderek dijital gözetim tekniklerine bırakmıştır. Bireylerin risklerle dolu toplumda kendini güvende hissetmemesi iktidarın gözetim ve denetimini gönüllü bir şekilde kabul etmesine neden olmuştur.

Gözetim ve disiplin toplumu üzerine derin analizler sunan Foucault'nun bireyin veya toplumun iletişimlerinin ve eylemlerinin sistematik olarak izlenmesi olarak tanımladığı gözetim, dijital teknolojilerin yaygınlaşmasıyla daha da önemli bir tartışma konusu haline almıştır. Dijital teknolojilerin kullanımının artmasına paralel olarak bireyler hakkında toplanan verilerin sürekli artması dijital iktidarın egemenliğini artıran ve pekiştiren önemli bir unsur haline gelmiştir. David Lyon (1997, s. 16) teknoloji ile güçlenen gözetim toplumu hakkında önemli analizler ortaya koyarak artık bireylerin kodlanmış numaralar olarak tanımlandığını ve böylelikle sayısal bedenler olarak algılandığını vurgulamıştır. İletişim teknolojilerinin kullanımının yaygınlaşmasıyla iktidar yeni gözetim ve denetim pratikleri kullanmaya başlamıştır. Gözetim olgusu dijital teknolojiler vasıtasıyla gündelik hayat ve toplumsal ilişkiler içinde daha derin bir yer edin-

meye başlamıştır. Yeni iletişim teknolojileriyle güçlenen gözetim toplumunda bireyler sayısallaştırılmıştır. Bu durum bireylere dair her ayrıntının teknoloji şirketlerinin veri tabanlarında toplanarak analiz edilmesine ve kapitalist güçlere sunulmasına imkân vermektedir.

Küresel köyün yaşadığı en büyük buhranlardan biri olan ve risk toplumunun önemli bir sonucu olarak ortaya çıkan koronavirüsün hızla küresel boyutlara ulaşması nedeniyle çok sayıda insanın hayatını kaybetmesi ve virüsün kesin bir tedavi yönteminin bulunmaması nedeniyle karantina uygulamaları dünyanın her yerinde gözlemlenmiştir. Bu süreçte Paul Virilio'nun (1998, s. 115) hantal Marksist mobil-machungun yegâne şeması dediği malların, kişilerin, fikirlerinin açık ve planlı denetimi gerçekleştirilmiştir. Tüm dünyada koronavirüse karşı ciddi önlemler alınmış, sınırlar kapatılmış, bireylerin planlı bir şekilde gözetilmesi ve denetlenmesi söz konusu olmuştur. Özellikle dijital teknolojilerin karantina süreci nedeniyle hayatın her alanında kullanılmaya başlanması bu gözetim ve denetimi kolaylaştırıp artırmıştır. Bireyler bu süreçte güvenliklerinin sağlanmasını istediği için iktidarın kendilerini izlemesine gönüllü bir şekilde rıza göstermiş, dijital teknolojilerin sunduğu olanaklarla kişisel verilerinin toplanmasına izin vermiştir.

Koronavirüs salgınının bir sonucu olan karantina uygulamalarıyla salgınla mücadele edilmeye çalışılmıştır. Bu durum iş hayatından gündelik hayata, eğitimden sağlığa kadar her alanda dijital teknolojilerin baskın bir şekilde kullanılması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Dijital teknolojilerin gündelik yaşamın önemli bir parçası haline gelmesi pandemi sürecinde iktidarın bireyleri sınıflandırmasına, tanımlamasına, hukuk çerçevesinde davranışlarını belirlemesine olanak sunmuştur. Bunun bir sonucu olarak iktidarın bireyi gözetmesi bireyin can güvenliği için bu duruma gönüllü bir şekilde rıza göstermesiyle normal bir süreç olarak kabul görmeye başlamıştır. Diğer bir ifadeyle bireyin bedeni, sağlık durumu, iletişimi, iş yaşamı dijital gözetimin birer nesnesi haline getirilmiştir.

Pandemi döneminde toplumsal sağlığın korunması amacıyla gözetim sistemleri algoritmalarla bir araya gelerek avantajlar sağlamıştır. Fakat bu sistemlerle birlikte disiplinci ve tahakkümcü sosyal kontrolün ortaya çıkması mümkün hale gelmiştir. Shoshana Zuboff'un (2018) öne sürdüğü gibi gözetim kapitalizmi gücünü ve totaliter yapısını artırmak amacıyla koronavirüs sürecini bir gerekçe olarak kullanabilecek bir duruma gelmiştir.

Pandemi sonrasında ortaya çıkacak olan yeni normal düzende iktidar-birey iletişimine dair analizler sunan bu çalışmada koronavirüs süreciyle artan gözetim ve denetim ortaya konmaya çalışılmıştır. Koronavirüs sürecinde dijital gözetim ve rıza üzerine bir derleme çalışma özelliği taşıyan bu makalede artan dijitalleşmenin iktidarın teknoloji şirketleri aracılığıyla bireyi gözetmesini ve denetmesini kolaylaştırdığı öne sürülmüştür.

rılmektedir. Bu durumun temelinde bireylerin pandemi sürecinde can güvenliğinin sağlanması koşuluyla koronavirüse karşı önlem olarak kullanılan dijital uygulamaları kullanarak verilerini gönüllü bir şekilde iktidara sunması yatmaktadır. Buradan hareketle bu uygulamaların sadece toplum sağlığı ile ilgili olmadığı birey-iktidar iletişimi açısından toplumsal yaşamın diğer alanlarını da etkilediğini belirtmek mümkündür. Bu durumun sadece sağlık sistemi açısından değil toplumsal açıdan da önemli sonuçları olacağı ortadadır. Bundan daha da önemlisi pandemi sürecinin dijital gözetleme teknolojileri konusunda yeni bir rasyonalite üretmesi ve gözetimi tarihsel süreçte olduğundan daha meşru bir hale getirmesidir. Koronavirüs sürecinin yarattığı bu yoğun gözetlemenin iktidar-birey ilişkisinde yaşamın her alanına nüfuz etmesi bireylerin özellikle teknoloji şirketleri tarafından birer veri olarak algılanmasına neden olmaktadır. Koronavirüs sonrası küresel düzende dünyanın eşitlikçi bir yapıya doğru evirildiği görüşünü savunan liberal çoğulcu perspektifin aksine kapitalizmin dünyayı kontrol etmeye çalıştığını öne süren Marksist perspektifin kötümser bakış açısının önem kazanacağını ve modern toplum eleştirisinin artacağını öne sürmek olası bir hale gelmiştir. Buradan hareketle koronavirüs sonrası dönemde dijitalleşmenin yaşamın her alanında varlık göstermesi ve teknoloji şirketlerinin etkin bir hale gelmesi nedeniyle gözetimin kontrol edilemez bir boyuta ulaşma olasılığında bahsetmek mümkündür. Bu çalışmanın koronavirüs sonrası oluşacak yeni normal düzende birey-iktidar ilişkisinde gözetimin ulaşacağı boyutları ele alacak ve giderek gücünü artıran teknoloji şirketlerinin gözetimdeki payını araştıran çalışmalara yol gösterici olması beklenmektedir. Ortaya çıkacak yeni toplumsal düzende gözetimin yaratacağı toplumsal, siyasal ve bireysel sonuçlar açısından bu konudaki tartışmaların yakın gelecekte derinleşmesi söz konusu olabilir.

KAYNAKÇA

- Adorno, T. W., & Horkheimer M. (2010). *Aydınlanmanın diyalektiği*. (N. Ülner, Çev.) İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Altunkaynak, S. (2016). Sunuş. İçinde E. d. Boétie (Ed.), *Gönüllü Kulluk* (ss. 9-26). İstanbul : Chiviyazıları Yayınevi.
- Anamur, D., & Topsakal, T. (2019). Herkesin herkesi gözetlediği toplum: Siber uzamda alttan gözetimin farklı inşası olarak siber zorbalık. *İnif E- Dergi*, 4(2), 37-58.
- Arslantaş-Toktaş, S., Binark, M., Dikmen, E., Fidaner, I., Küzeci, E., & Özeygen, A. (2012). *Türkiye'de dijital gözetim*. İstanbul: Alternatif Bilişim Derneği.
- Aust, S., Ammann, T. (2019). Dijital diktatörlük. (E. Yücel & H. Yılmaz, Çev.) Ankara: Hece Yayınları.
- Bauman, Z. (2000). *Küreselleşme toplumsal sonuçları*. (A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Beck, U. (2009). Risk toplumu: Yeni bir moderniteye doğru. İçinde A. Giddens (Ed.), *Sosyoloji* (G. Altaylar, Çev., ss. 558-564). İstanbul: Say Yayınları.
- Bentham, J. (2016). *Panoptikon: Gözün iktidarı*. (Z. Özarslan, & B. Çoban , Çev.). İstanbul: Su Yayınları.
- Boétie, E. d. (2016). *Gönüllü kulluk*. (E. C. Kızmaz, Çev.). İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi.
- Bozkurt, V. (2000). Gözetim ve internet: Özel yaşamın sonu mu? *Birikim*(136). Retrieved from <https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-136-agustos-2000/2328/gozetim-ve-internet-ozel-yasamin-sonu-mu/2499>.
- Childe, G. (2010). *Kendini yaratan insan*. (F. Ofluoğlu, Çev.). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Citton, Y. (2016). La Boétie'de bakış, gösteri ve kulluk. İçinde E. d. Boétie (Ed.), *Gönüllü Kulluk* (E. C. Kızmaz, Çev., ss. 77-102). İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi.
- Çeçen, A. F. (2021). İnternete pesimist bir bakış açışı olarak makro ve mikro kapatılma. *Erciyes İletişim Dergisi*, 8(1), 441-459.
- Foucault, M. (1992). *Hapishanenin doğuşu*. (M. A. Kılıçbay, Çev.). Ankara: İmge Yayınları.
- Foucault, M. (2015). *Büyük kapatılma*. (I. Ergüden, & F. Keskin, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, A. (2001). *Sosyoloji*. (Ü. Yıldız, Çev.). Ankara: Phoenix Yayınevi .
- Giddens, A. (2008). *Ulus devlet ve şiddet*. (C. Atay, Çev.). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Han, B. C. (2020). Dijital bir feodalizme doğru mu gidiyoruz? (H. Bayrı, Dü.) Medyascope. Retrieved from <https://medyascope.tv/2020/05/11/byung-chul-han-dijital-bir-feodalizme-dogru-mu-gidiyoruz/>.
- Harari, Y. N. (2020). *21. yüzyıl için 21 ders*. (S. Sıral, Çev.) İstanbul: Kolektif Kitap.

- Harari, Y. N. (2020a). The world after coronavirus. *The Financial Times*. Retrieved from <https://www.ft.com/content/19d90308-6858-11ea-a3c9-1fe6fedcca75>.
- Held, D., McGrew, A., Goldblatt, D., & Perraton, J. (2009). Küreselleşme. A. Giddens içinde, *Sosyoloji başlangıç okumaları* (G. Altaylar, Çev., ss. 71-76). İstanbul: Say Yayınları.
- Heywood, A. (2006). *Siyaset*. Ankara : Liberte Yayınları .
- Keskin, F. (2015). Sunuş: Büyük kapatılma. M. Foucault içinde, *Büyük Kapatılma* (F. Keskin, Çev., ss. 11-19). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Keskin, F. (2020). *Salgın hastalık ve iktidar*. İstanbul: Türk Tabipler Briliği-Covid 19 Pandemisi Altıncı Ay Değerlendirme Raporu.
- Lyon, D. (1997). *Elektronik göz: Gözetim toplumunun yükselişi*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Lyon, D. (2006). 9/11 Synopticon and scopophilia: Watching and being watched. In K. Haggerty, & R. Ericson (Ed.), *The New Politics of Surveillance and Visibility* (pp. 35-54). Toronto: University of Toronto Press.
- Marcuse, H. (2015). *Tek-boyutlu insan*. (A. Yardımlı, Çev.) İstanbul: İdea Yayınevi.
- Marx, G. (2015). Surveillance studies. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, 23(2), 733-741.
- McLuhan, M. (2001). *Global köy*. (B. Ö. Düzgören, Çev.) İstanbul: Scala Yayıncılık.
- Polat, N. (2020). Koronavirüs normallliği, viral izler ve dijital otoriterleşme. *Birikim* (373). Retrieved from <https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-373-mayis-2020/10040/koronavirüs-normalligi-viral-izler-ve-dijital-otoriterlesme/11779>.
- Powers, B. R. (2001). Önsöz. İçinde M. McLuhan (Ed.), *Global Köy* (B. Ö. Düzgören, Çev., s. 9-20). İstanbul: Scala Yayıncılık.
- Rousseau, J. J. (1997). *Toplum anlaşması*. (V. Günyol, Çev.) İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yay.
- Slattery, M. (2015). Küreselleşme. İçinde M. Slattery (Ed.), *Sosyolojide Temel Fikirler* (Ö. Balkız, Çev. ss. 418-425.). İstanbul: Sentez Yayın.
- Slattery, M. (2015). Risk toplumu. İçinde M. Slattery (Ed.), *Sosyolojide Temel Fikirler* (G. Demiriz, Çev., ss. 454-460). İstanbul: Sentez Yayın.
- Tekin, S. (2020, 04 21). Küresel risk toplumu ve toplumsal tecrit. Retrieved from <https://www.birikimdergisi.com/guncel/10045/kuresel-risk-toplumu-ve-toplumsal-tecrit>.
- Virilio, P. (1998). *Hız ve politika*. (M. Cansever, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Zuboff, S. (2018). *Das Zeitalter des Überwachungskapitalismus*. Frankfurt: Campus.